

Alenka Hren Medved

Družina v Laškem v predmarčni dobi

HREN MEDVED Alenka, univ. dipl. zgodovinarica, Radoblje 8, SI-3270 Laško

316.35"1814/1848"

DRUŽINA V LAŠKEM V PREDMARČNI DOBI

Družina v Laškem v predmarčni dobi je predstavljena na podlagi podatkov, pridobljenih iz cerkvenih matičnih knjig župnije Laško za leta 1814- 1848. Laško je bilo v predmarčni dobi eden izmed večjih Spodnještajerskih trgov, ki pa je bilo zaradi slabih prometnih povezav slabo gospodarsko razvito. Tako so v trgu prevladovali mali obrtniki, ki so se poleg obrti ukvarjali še s kmetijstvom, ki je služilo lastnim potrebam. Laško zaradi svoje majhnosti (545 prebivalcev) ni bilo demografsko samozadostno, zato je bilo kar 72% vseh parov pri katerih eden izmed partnerjev ni izhajal iz Laškega. Ženini, ki so se poročili z Laščanko so bili obrtniki od blizu in daleč, neveste pa so izhajale predvsem iz bližnje kmečke okolice. Mladi pari so ob poroki ponavadi ustvarili lasten dom in tako ni živel skupaj s starši. Šele kasneje, ko so starši umrli se je družina preselila nazaj v ženino rojstno hišo. Družine so imele v povprečju pet otrok. Otroke so krstili takoj po rojstvu in so jim skrbno izbrali botre, ki so imeli enak ali višji družbeni položaj, kot otrokovi starši. Smrt je bila v družini precej pogosta, predvsem med dojenčki, od katerih je le dobra polovica vse otrok dočakala odraslo dobo. Povprečna življenjska doba je bila 50 let, tako so otroci v starosti od 20-30 let ponavadi nasledili očetovo mesto v družini.

Ključne besede: družina, predmarčna doba, Laško.

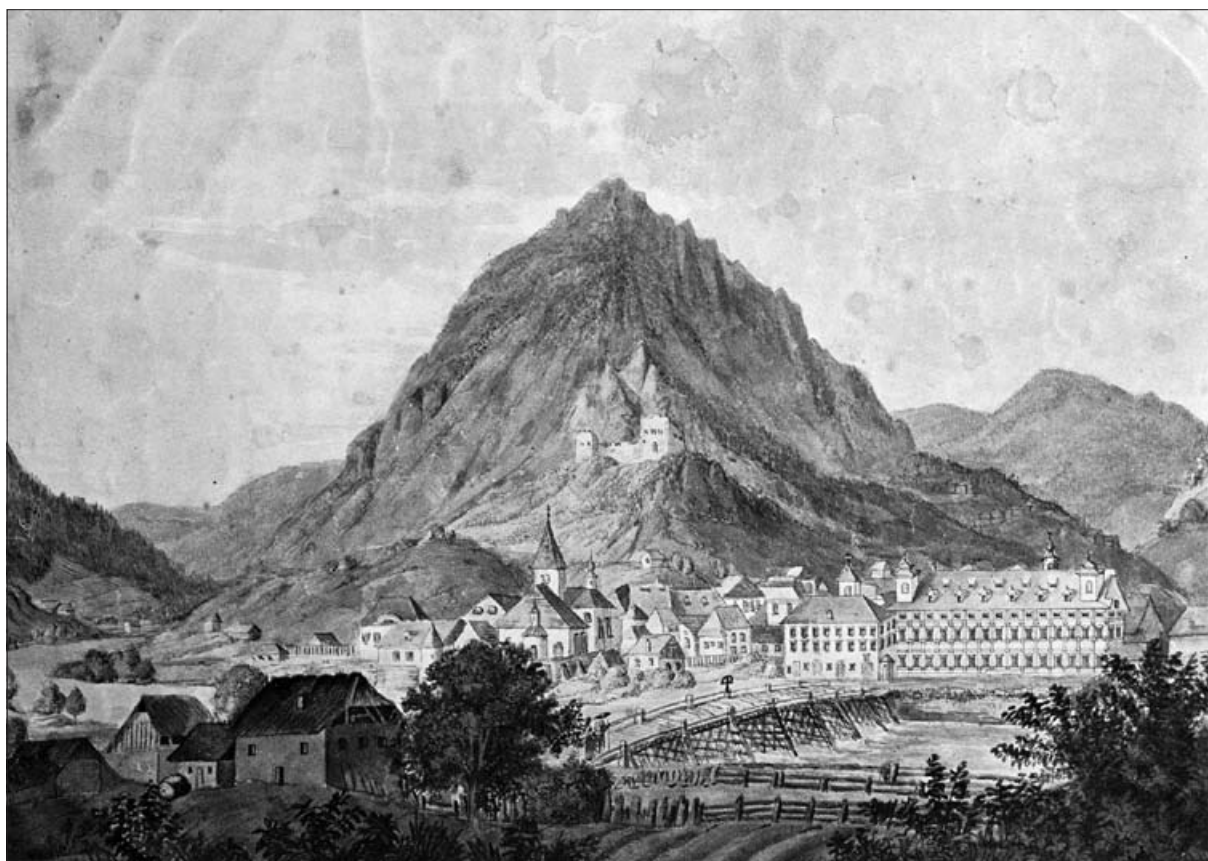
HREN MEDVED Alenka, BA History, Radoblje 8, SI-3270 Laško

316.35"1814/1848"

THE FAMILY IN LAŠKO IN THE PRE-MARCH ERA

The article presents the family in the town of Laško in the pre-March era on the basis of data obtained from the church civil-status registers of the Laško diocese for the years 1814-1848. In the pre-March period, Laško was one of the larger market towns; however, owing to its poor traffic connections, it experienced poor economic development. Consequently, the market mostly had small craftsmen who supplemented their shops with agriculture for their own needs. Its small size (545 inhabitants) made Laško demographically unsustainable, which is why 72% of all married couples featured one partner from outside the town. Grooms who married women from Laško were craftsmen from near and far, while brides mostly came from the surrounding rural area. The young couple usually moved into their own home and thus did not live with the parents. It was only later, once the parents died, that the young family moved back to the house in which the husband was born. On average, families had five children. Children were baptized immediately after birth. Careful selection ensured that their godfathers enjoyed a social position equal to that of the child's parents. Death was common in the family, in particular among infants, only about half of whom lived to adulthood. The average life expectancy was 50 years, so that most children succeeded their father at the age of 20-30.

Key words: family, pre-March era, Laško

Laško v letu 1833 (Arhiv Muzeja Laško)

Uvod

Trg Laško je bil v predmarčni dobi eden izmed večjih spodnještajerskih trgov. V tem času je bilo Laško zaradi precej slabih prometnih povezav še precej izolirano od preostalega sveta, kar se je odražalo predvsem v gospodarski razvitosti in rasti števila prebivalstva, ki je bila precej nizka. Tako je imelo Laško konec 18. stoletja 114 hiš in več kot 500 prebivalcev.¹ To je Laško uvrščalo med večje trge na spodnjem Štajerskem in s tem tudi na Slovenskem, saj je bilo povprečno število hiš v trgih in mestih na Slovenskem sredi 18. stoletja 61,9.² V Celjskem okrožju pa je bilo sredi 18. stoletja povprečno število hiš v trgih 55,7, v mestih pa 122,3.³ Leta 1846 je v Laškem prebivalo 545 prebivalcev v 114 hišah,⁴ kar je znašalo

4,78 prebivalca na hišo. Konec 19. stoletja, leta 1883 pa je Laško štelo 706 prebivalcev, ki so živeli v 93-tih hišah,⁵ kar je znašalo 7,6 prebivalca na hišo.⁶ Ti podatki uvrščajo Laško med večje kraje na Štajerskem, saj je leta 1880 v 60% krajev živelo manj kot 500 prebivalcev.⁷

V Laškem je bil v prvi polovici 19. stoletja sedež dekanije, gospostva Laško, okrajne gosposke, deželškega sodišča, trškega sodišča, trškega magistrata in sedež gospostva Weichselbergerjev dvor. Poleg tega pa so v Laškem delovali še trije špitali, šola in okrajni zdravnik. V začetku 19. stoletja so bile prometne povezave, ki so vodile skozi trg še zelo slabe, primerne le za pešačenje ali ježo. Šele v letih 1815-16 so zgradili sedanjo cesto Ce-

¹ Jože Curk, *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem*. Maribor : Obzorja, 1991, str. 92.

² Boris Golec, *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja (doktorska disertacija)*. Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Filozofska Fakulteta, Oddelek za zgodovino, 1999, str. 625.

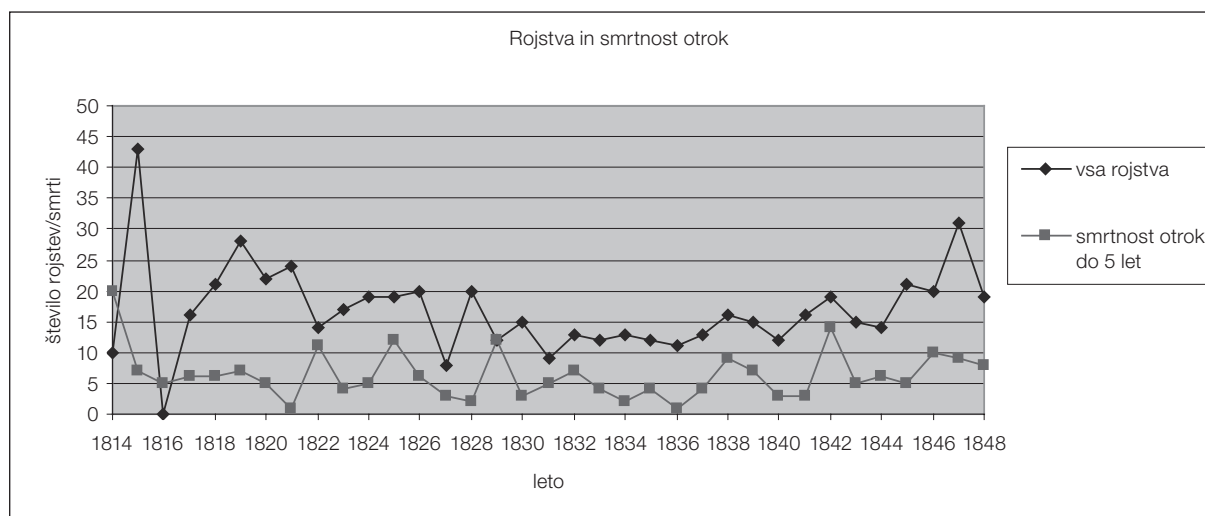
³ Prav tam, 627.

⁴ Manfred Straka, *Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770-1850*. Graz : Historische Landeskommision für Steiermark 1978, str. 303.

⁵ Alfred Hölder, *Special Orts-Repertorien der in Oesterreichen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, K.K. Statistischen central Commission, Band 4*, Wien 1883, str. 43.

⁶ Laško je aprila 1840 prizadel hud požar, ki je popolnoma uničil 54 od 114 hiš. Požar je prizadel trg tako gospodarsko kot tudi demografsko, saj se je leta 1846 zmanjšalo število prebivalcev na 522, število hiš pa vse do konca 19. stoletja ni doseglo števila hiš pred požarom.

⁷ Vasilij Melik, *Rast mestnega prebivalstva na Slovenskem pred prvo svetovno vojno*. V: *Ekonomska revija*, 1956, str. 509.

Rojstva in smrtnost otrok

lje - Zidani Most, v okviru katere so leta 1826 ponovno zgradili most v Zidanem Mostu.⁸

Prebivalci Laškega so se ukvarjali predvsem z obrtjo in kmetijstvom, ki je služilo le lastnim potrebam. Laško je imelo tudi 8 letnih kramarskih in živinskih sejmov. V začetku 19. stoletja se je v Laškem začelo razvijati premogovništvo, pivovarstvo in zdraviliški turizem, a so vse te panoge zares zaživele šele po prihodu Južne železnice v te kraje po letu 1849, s katero je Laško dobilo dobro prometno povezavo z ostalim svetom. Prebivalstvo trga so predstavljali predvsem obrtniki in kočarji, ki so imeli v lasti tudi nekaj nepremičnin.

Glavni vir raziskave družine v Laškem so bile matične knjige župnije Laško, ki jih hrani Nadškofijski arhiv Maribor, za leta 1814- 1848, pri katerih sem upoštevala vse zapise, ki so se nanašali na trg Laško.

Rojstva

V samem trgu Laško je bilo v letih 1814–1848 600 rojstev otrok. Na leto se je v povprečju rodilo 17 otrok. Število rojstev je bilo večje v letih 1814–1824 in 1844–1848, ko se je na leto v povprečju rodilo 19 in 21 otrok. V preostalem času pa je bilo 14 rojstev letno. Dvig bi lahko pripisali razmeram v tem času. Opazen porast rojstev se je v Laškem zgodil v letih 1844–1847, deloma je k porastu rojstev pripomoglo veliko število delavcev, ki so skozi Laško gradili Južno železnico. Nihanje rojstev v Laškem lahko primerjamo z nihanjem rojstev v bližnjem Celju, ki je bilo eno večjih Spodnještajerskih mest in Velenjem, ki je bilo po število prebivalcev precej manjše od Laškega. Tako je v Celju v letih 1815–1819

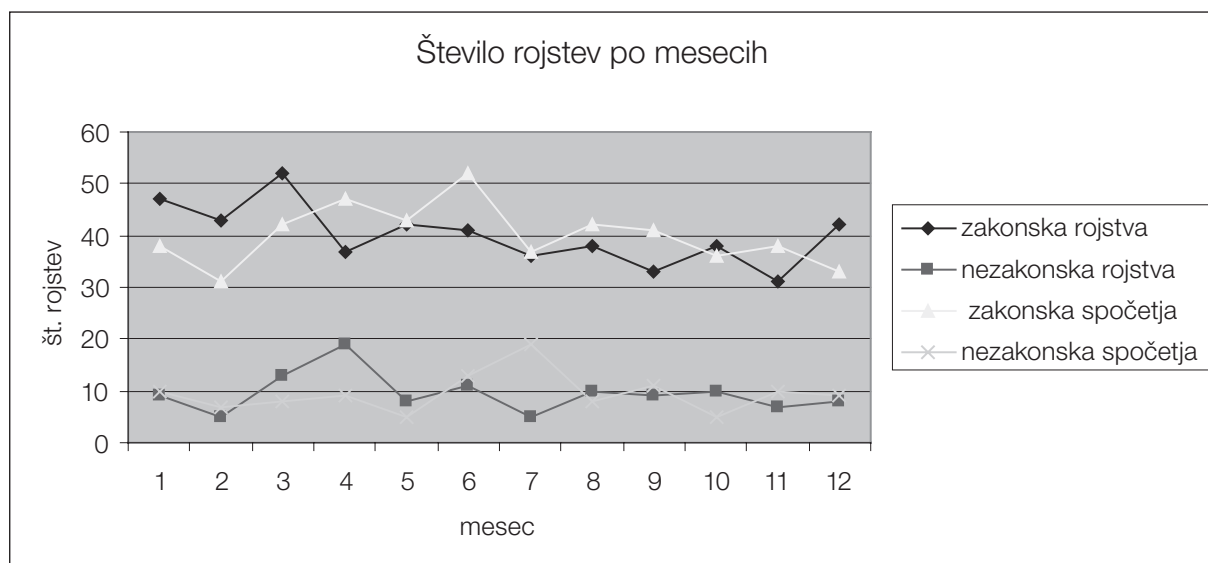
število rojstev padalo, od srede 30-tih let 19. stoletja pa je število rojstev strmo naraščalo, še posebej po letu 1845, ko so v Celju prebivali železničarski delavci.⁹ V Velenju pa je bilo število rojstev po posameznih letih precej bolj enakomerno in je vseskozi počasi raslo, svoj višek pa je v prvi polovici 19. stoletja dosegel v letih 1845–1855.¹⁰

Število rojstev pa je nihalo tudi preko leta. Tako je bilo največ rojstev marca, sledita januar in februar, nato se število rojstev malo zveča še v maju, juniju in decembru. Najmanj rojstev pa je bilo novembra. Na število rojstev so vplivale mnoge stvari, kot npr. cerkvene zapovedi, sezonska dela, količina hrane itd. Največ otrok je bilo spočetih od marca do junija ter avgusta in septembra. Najmanj pa jih je bilo spočetih februarja. Obdobje se sklada s postnim časom in adventom, ko naj bi veljala prepoved spolnih odnosov ter porok. V poletnem času pa je bila ženska izpostavljena številnim napornim delom, kot je žetev, spravilo sena itd., hkrati pa je v tem času tudi primanjkovalo živil. Tako lahko predvidevamo, da je bila plodnost žensk takrat nekoliko manjša. Otroci, ki so se rodili v spomladanskih mesecih so imeli več možnosti za preživetje, kot tisti, ki so se rodili v poletnih mesecih, saj so bili zaradi višjih temperatur bolj izpostavljeni nekaterim črevesnim boleznim in raznim infekcijam pa tudi mati je imela v spomladanskem času več časa za njihovo nego in dojenje, kot pa v napornih poletnih mesecih. Če to nihanje rojstev v Laškem primerjamo z Velenjem in Celjem, dobimo podobne rezultate, tudi tam je bilo največ rojstev v pr-

⁸ Miloš Rybář, *Pregled zgodovine Laškega do 1941*. V: *Laški zbornik*, 2002, str. 23.

⁹ Andrej Pančur, *Celjani v krstnih knjigah od 1773 do 1857*. V: *Iz zgodovine Celja 1780–1848, Odsevi preteklosti*, zv. 1. Celje: Muzej novejšje zgodovine, 1996, str. 190.

¹⁰ Jože Hudales, *Od zibelci do groba. Velenje: Kulturni center Ivana Napotnika; Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije*, 1997, str. 74.

Število rojstev in spočetij po mesecih

vih treh mesecih leta, medtem ko je v Velenju¹¹ število rojstev oktobra, novembra in decembra upadalo, je število rojstev v Celju¹² bilo približno enako. Pri vseh treh primerih je moč opaziti malo več rojstev maja in junija. Število nezakonskih rojstev se je nekoliko razlikovalo od števila zakonskih rojstev po posameznih mesecih. Največ nezakonskih otrok se je rodilo v marcu in aprilu, najmanj pa v juliju in februarju. Tako lahko izračunamo, da je bilo največ otrok spočetih junija in julija, najmanj pa maja. V juniju in juliju je bil čas žetve, ko so dekleta, dninarke, kočarke in gostačice hodile žet h okoliškimi kmetom.

V Laškem je v prvi polovici 19. stoletja živelo 545 prebivalcev v 114 hišah in 106 gospodinjstvih. V eni hiši je živelo v povprečju 4,78 prebivalcev, v posameznem gospodinjstvu pa 5,14 prebivalcev. Tako lahko predvidevamo, da je vsaka družina v povprečju štela 5 članov in živela v svoji hiši. Takšno razmerje prebivalcev na hišo je bilo običajno tudi za druge spodnještajerske trge, ki so imeli približno enako število prebivalcev. V večjih mestih, kot je bilo Celje pa je bilo število prebivalcev na hišo bilo večje, kar pomeni, da je v enih hiši delovalo več gospodinjstev.

Veliko rodnost je v Laškem zmanjševala tudi velika smrtnost otrok. Skoraj polovica otrok je umrla v prvih petih letih življenja. Če so bili ti ob porodu slabotni, je morala babica narediti nujen krst, da je lahko otrok umrl kot član cerkve in mu je bila po takratnem mišljenju odprta pot v nebesa. Nujen krst je lahko izvedla le izpra-

šana babica.¹³ V Laškem sta pri večini porodov pomagali dve babici: Terezija Klabanf, ki je pri krstih pomagala v letih 1822–1824, in Antonija Klabanf. Slednja je bila tudi izprašana in je svoje delo opravljala v letih 1822–1848. Pomagala je pri skoraj vseh porodih v trgu. V letih 1844–1848 pa se v virih pojavlja še ena izprašana babica – Neža Galler. Predvidevamo lahko, da sta bili Terezija in Antonija Klabanf mati in hči, saj je bilo pri babicah običajno, da so se hčere babic tudi odločile za poklic babice, ki so se ga deloma izučile pri svojih materah, deloma pa v babiški šoli, kjer so opravljale tudi babiški izpit. Izprašane babice je bilo potrebno za njihovo delo plačati. Značilno je, da je v Laškem večino porodov opravila izprašana babica, medtem ko je bilo stanje na podeželju precej drugačno. Tam je bila prisotnost izprašane babice prej izjema kot pravilo. Pri enem porodu pa je v Laškem prisostvoval kar zdravnik, Jožef Kutschera. Ta je leta 1842 na svet pomagal sinu sindika, Edvardu Jožefu Wantzelu (Ritter v. und zu Rheinhofen).

V obravnavanem obdobju se je rodilo nekoliko več fantov kot deklic (313 fantov in 287 deklic), vendar pa je v prvih petih letih življenja umrlo 120 moških in 105 žensk, tako se je razmerje med spoloma precej zmanjšalo, še vedno pa so bili v prednosti moški. Enako razmerje med spoloma je bilo tudi v drugih krajih. Vendar se je pri odraslih razmerje med spoloma vedno prevesilo v korist žensk. Tako je v Laškem okoli leta 1822 živelo 296 žensk (54%) in 249 moških (46%).¹⁴

¹³ Torej babica, ki je naredila državni izpit o svojem znanju. Zapisi o babicah se v obravnavanih cerkvenih knjigah začnejo pojavljati leta 1822, njihova izobrazba pa se je vpisovala od leta 1826 dalje.

¹⁴ Karel Schmutz, *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. I.–IV. Theil. Gratz, 1822–1823, str. 230.*

¹¹ Prav tam, str. 79.

¹² Pančur, *Celjani v krstnih knjigah, str. 209.*

Otroke so krstili še isti dan, v kasnejšem času pa so jih krstili tudi kakšen dan kasneje. Tako se konec 30-tih let začnejo pojavljati zapisi, da so bili nekateri redki otroci krščeni dan po svojem rojstvu, večina pa jih je bila ponavadi še vedno krščena na dan rojstva. V štiridesetih letih 19. stoletja je bilo otrok, ki so bili krščeni dan ali dva po rojstvu skoraj polovica. Ljudje so smatrali krst takoj po rojstvu za zelo pomembno stvar, saj so ob tem verjeli, da so otrokom v primeru smrti zagotovili prihod v nebesa. Zaradi takega prepričanja je imela babica pravico krstiti otroka, ki se je rodil prešibek, da bi lahko preživel običajen krst. Takšen krst so imenovali krst v sili. Botri so bili ponavadi sosedje ali sokrajani. Botre so ljudje izbirali zelo skrbno, saj so s tem utrjevali poslovne, prijateljske in sorodstvene vezi. Hkrati pa se je boter ob krstu obvezal, skrbeti za svojega krščenca in njegovo družino v primeru stiske. Po stanu so bili botri ponavadi enakega stanu kot starši krščenca ali pa je bil njihov stan višji. Pri nezakonskih otrocih ali otrocih staršev nižjih slojev pa so bili botri pogosto tudi kar okoliški kmetje. Botri nezakonskih otrok so bili ponavadi malce nižjega stanu od ostalih botrov, vendar lahko to pripisujemo tudi temu, da je bilo največ nezakonskih rojstev pri pripadnikih nižjih slojev.

Nezakonski otroci

V Laškem je bilo v desetletnem povprečju 1814–1824 rojenih 1,8 nezakonskega otroka letno, v naslednjih desetih letih je številka narasla na 3, nato na 3,8, v letih 1844–1848 pa je bilo celo 6 nezakonskih otrok letno. V letih 1844–1848 so v teh krajih gradili železnico in je v Laškem živelo veliko železničarskih delavcev s svojimi družinami, med njimi je bilo tudi nekaj delavk, ki so rodile nezakonske otroke. To se kaže tudi v številu nezakonskih otrok, ki v obravnavanem obdobju vztrajno raste. V Laškem je bilo v obravnavanem obdobju 19,7% rojstev nezakonskih, v Celju je bilo teh 29%,¹⁵ v Velenju pa 13,4%.¹⁶ Tako je bilo število nezakonskih rojstev v Laškem nekje vmes med večjim Celjem in precej manjšim Velenjem. Avstrijske dežele so bile v 19. stoletju v samem evropskem vrhu po številu nezakonskih rojstev.¹⁷ Tako je bilo na Štajerskem v obravnavanem obdobju nezakonskih otrok 20,1%.¹⁸ Tako lahko vidimo, da podatki za Celje malce presežejo štajersko povprečje, število nezakonskih rojstev v Laškem pa se z njim skoraj sklada. Velenje pa je močno pod povprečjem. To razliko si lahko pojasnimo s tem, da so bila nezakonska rojstva najbolj številčna med pripadniki nižjih slojev, kot so bile gostačice, dekle, služkinje. Teh ljudi pa je živelo precej več v

mestih kot pa v majhnih podeželskih trgih, kot je bilo takrat Laško.. Na veliko število nezakonskih otrok pri nas je vplivala tudi državna zakonodaja. Marija Terezija je leta 1765 ukinila prepoved poročanja nepreskrbljenih oseb, to se pravi, da so se lahko prosto poročali vsi prebivalci brez kakršnihkoli premoženjskih omejitev.¹⁹ V tem času je začelo število nezakonskih otrok precej upadati, hkrati pa je država beležila velik porast števila rojstev. Zato so se odločili v letih 1820–1868 v posameznih občinah ponovno izdajati ženitna dovoljenja, da bi omejili rodnost najnižjih slojev.²⁰ V tem času je tako prišlo do ponovnega naraščanja nezakonskih rojstev. Takšna politika se odraža tudi v obeh grafih nezakonskih rojstev za Celje in Laško. V spodnjem grafu nihanja nezakonskih rojstev v Celju in Laškem lahko vidimo, da je nihanje v obeh krajih približno enako, odstopa le v prvi polovici 30-tih let 19. stoletja, ko se je število nezakonskih rojstev v Laškem občutno povečalo v Celju pa znižalo.

Ugotovili smo že, da je bila večina nezakonskih mater pripadnic nižjih družbenih slojev, ki si zaradi svojega gmotnega položaja poroke niti niso mogle privoščiti. Največ nezakonskih mater je bilo dekel in gostačič, za njimi pa so bile kočarke, najmanj pa je bilo meščanskih nezakonskih mater.

Zgodilo pa se je tudi, da sta se starša otroka kasneje poročila in je prišlo do pozakonjenja otroka. Takšnih primerov je bilo v Laškem 11 ali 9,5% vseh nezakonskih otrok je bilo pozakonjenih. Do pozakonjenja je ponavadi prišlo deset let po njegovem rojstvu. V večini primerov je imela nezakonska mati samo enega otroka, tri od njih pa so imele po 2 ali tri otroke.

Poroke

V povprečju so se poročili v Laškem trije pari na leto. Največ parov se je poročilo leta 1838, ko se je poročilo kar 11 parov. Ta porast porok lahko povežemo z velikim številom rojstev leta 1814. Veliko parov pa se je poročilo tudi v letih 1816 in 1820. Sicer pa je skozi vse obravnavano obdobje moč opaziti veliko nihanje v številu porok letno. Vzrok za takšno nihanje porok je tudi majhno število prebivalcev in dejstvo, da se niso vsi poročili v laški župniji. Kot je še danes običaj, so se tudi takrat pari, pri katerih nista oba prihajala iz iste župnije, poročali v župniji, kjer je bila doma nevesta. Tako v teh podatkih ni podatkov o parih, pri katerih nevesta ni živela v Laškem. Če primerjamo število porok v Laškem s številom porok v Velenju, so nihanja precej različna.

¹⁵ Pančur, *Celjani v krstnih knjigah*, str. 198.

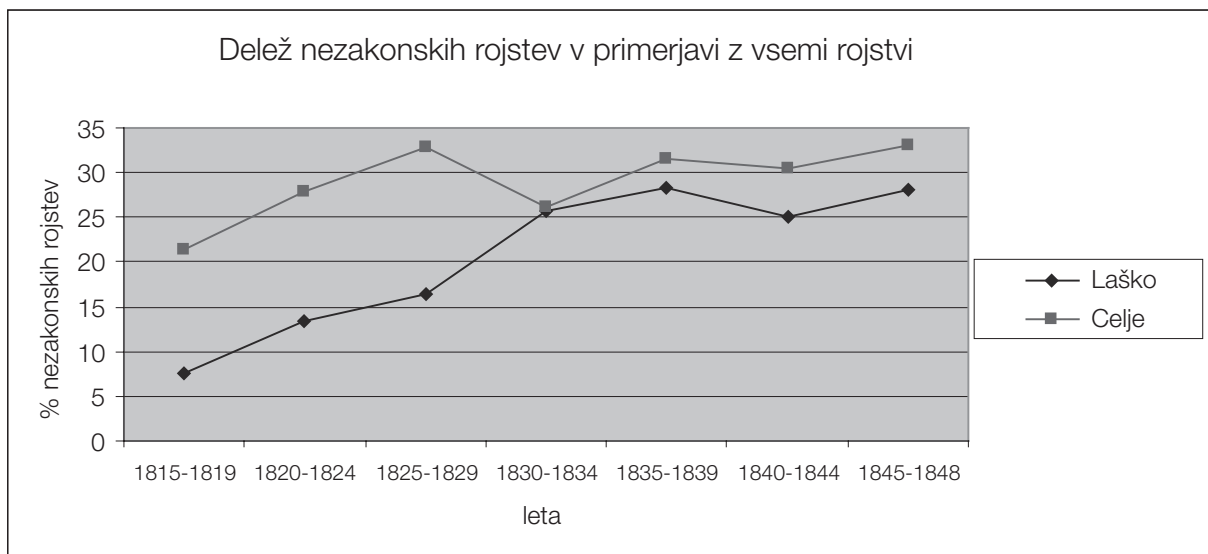
¹⁶ Hudales, *Od zibel do groba*, str.84.

¹⁷ Pančur, *Celjani v krstnih knjigah*, str. 198.

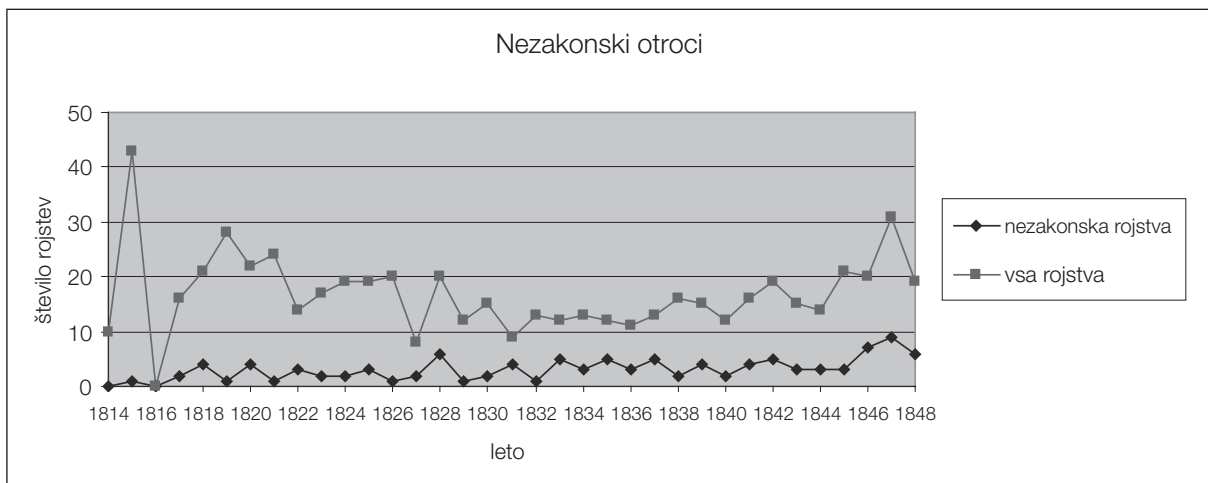
¹⁸ Prav tam, str. 199.

¹⁹ Prav tam.

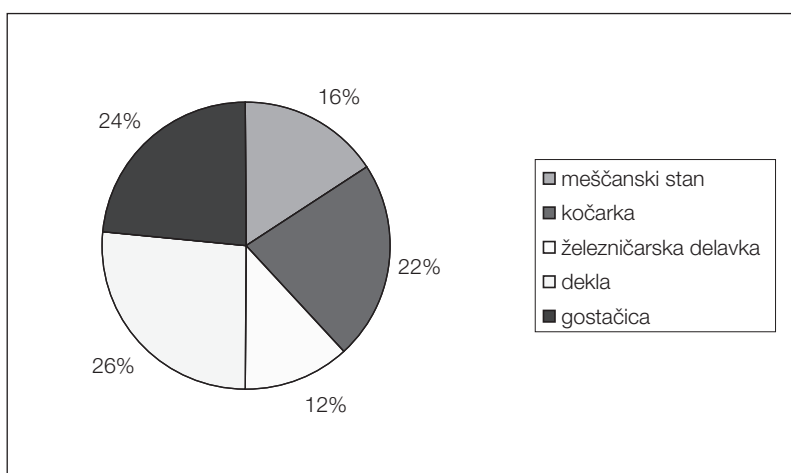
²⁰ Prav tam.

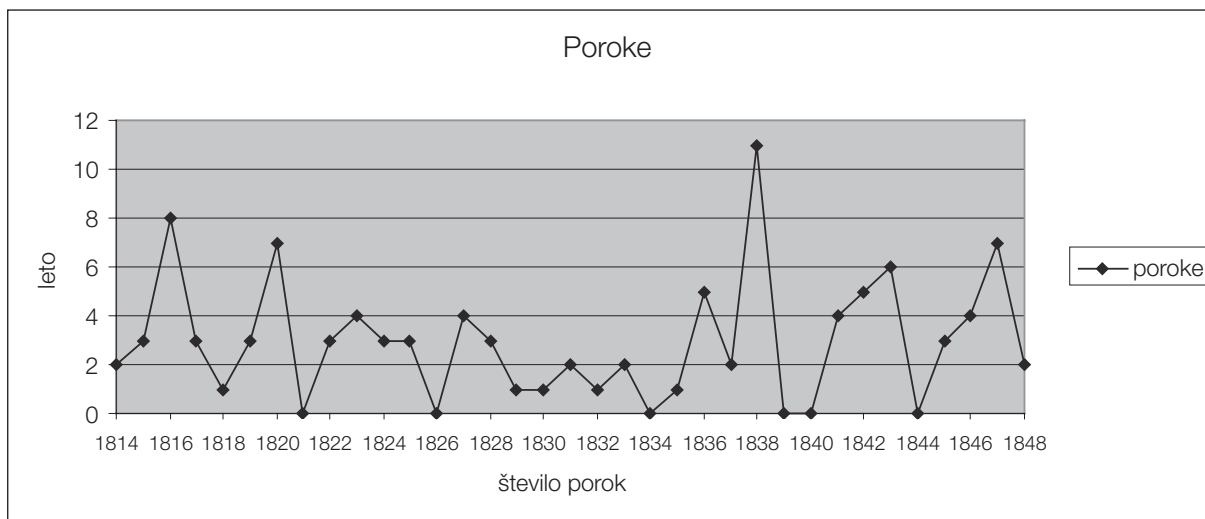
Delež nezakonskih rojstev v Celju in Laškem

Število nezakonskih rojstev

Stan nezakonskih mater

Število porok v Laškem

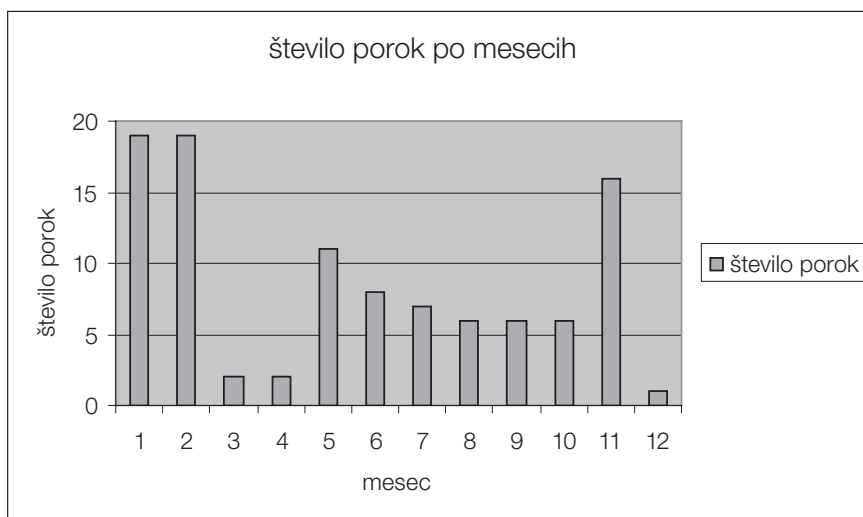
Če si pogledamo nihanje porok po posameznih mesecih leta, ugotovimo da je bilo daleč največ porok januarja in februarja (v času med adventom in postnim časom) ter novembra (pred adventom). Najmanj porok pa je bilo decembra, marca in aprila, kar se sklada s postnim časom in adventom. V času posta in adventa se ljudje po cerkvenem izročilu naj ne bi poročali. Na splošno pa so se ljudje poročali pozimi, saj je bilo takrat največ časa za poročno slavlje. Tudi v Velenju je bilo ravno tako največ porok januarja, februarja in novembra.²¹ Kar kaže na to, da je bil takšen ritem poročanja splošno razširjen.

odraz takratne politike države, ki je omejevala število rojstev. Tako je v tem času veliko ljudi ostalo neporočenih. Na Štajerskem je bilo leta 1857 od ljudi starejših od 24 let 32% samskih moških in 36% samskih žensk.²² Razmerje med številom rojstev in porok je v Laškem znašalo 5,8 rojstev na eno poroko. V Velenju pa je bilo porok nekoliko več, razmerje med rojstvi in porokami je bilo 4:1.²³

Ob poroki sta imela oba zakonca vsak svojo poročno pričo, ki je bila ponavadi istega stanu kot ženin in nevesta. Ponavadi je bil ženin starejši od neveste. Moški

so se poročali kasneje kot ženske. Največ se jih je poročilo v starosti od 25–29 let, malo manj v starosti od 30–34 let. Najmanj pa se jih je poročilo v starosti od 40 do 44 let. Ponoven porast moških, ki so se poročali starejši od 45 let pa gre na račun številnih vdovcev, ki so se odločili za vnovično poroko. Ženske so se poročale mlade od 16 let naprej, moški pa od 21 let naprej. Tako se je največ žensk poročilo v starosti od 16–25 let, malo manj v starosti od 25–29 let, najmanj pa starejših od 50 let. Povprečna starost moškega ob prvi poroki je bila

30,9 let, ženske pa 27,6 let. Če pa k temu prištejemo še ponovno poročene vdovce in vdove dobimo povprečno

Število porok po mesecih

Med prebivalci trga Laško so se poročali predvsem meščani, kočarji in kmetje, manj pa gostači, med poročenimi skorajda ni prisotnih hlapcev. Takšni rezultati so

²¹ Hudales, *Od zibeli do groba*, str. 93.

²² *Prav tam*, str. 104.

²³ *Prav tam*, str. 93.

starost ženinov 34,5 let in nevest 29 let. Ti rezultati se ujemajo z drugimi kraji na Štajerskem, tako je znašala v Velenju povprečna starost ženina 34 let, neveste pa 28 let.²⁴ Razlogi za dokaj visoko starost ob prvi poroki so bili povsem materialne narave. Tukaj še kako drži rek: »Najprej štalca, pol pa kravca.« Ljudje so si morali zagotoviti dom in vir preživetja, to se pravi nekakšno finančno samostojnost, preden so si lahko ustvarili svojo družino. Starost ženina in neveste iz različnih družbeni slojev se ob prvi poroki ni veliko razlikovala. Najmlajši so se poročali meščani, najstarejši pa odličniki. Vendar pa razlike v starosti niso dovolj velike, da bi kazale na kakšne posebne trende poročanja med socialnimi sloji v Laškem v tem času.

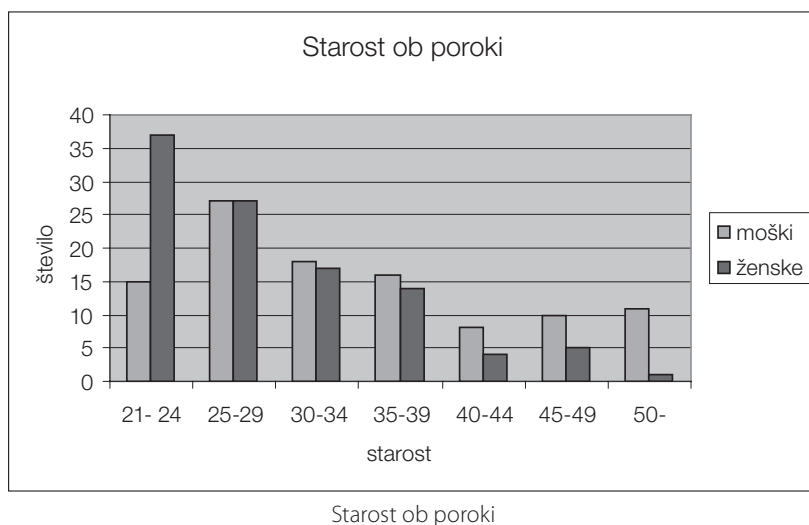
stan	moški	ženske
kočar	30,8	28,2
meščan	30,2	25,9
gostač	31,3	29,2
odličnik	34	32

Povprečna starost ob prvi poroki po stanu

Če je kateri od mož odovel v mladih letih, je družina potrebovala novo gospodinjno. Zato se je vdovec kmalu ponovno poročil, ponavadi s precej mlajšo ženo.

Vdovec, ki so se ponovno poročili je bilo 37. Tukaj so izrazito prevladovali moški, ki jih je bilo 23, od teh sta se dva poročila z vdovo. Večina jih je ob ponovni poroki štela od 44–52 let. Starostna razlika med zakoncema pa je bila pri 11 primerih 20–30 let, 8 jih je imelo starostno razliko 10–20 let, najmanj, komaj štirje pa so imelo starostno razliko 6–10 let. Tukaj so bili seveda vedno starejši moški. Vdov, ki so se ponovno poročile, je bilo dosti manj, 14. To so bile predvsem žene obrtnikov, ki so se poročile z njihovimi pomočniki, da so lahko nadaljevale z obrtjo. Starostna razlika pri vdovah je znašala v največji meri do 4–10 let, v prid vdove. V večini zakonov je bil moški starejši od ženske (64), v 35 primerih pa je bila ženska starejšega od moškega, prevladujoča starostna razlika je bila minimalna, od 1–5 let. Pri moških jih je bilo 21 starejših od ženske 10–20 let, 20 od 1–5 let, 20 od 5–10 in 13 od 20–28 let. Tako lahko vidimo, da je bila starostna razlika v prid moškimi kar velika. Kar je pogojeno tudi z naravnimi zakoni plodnosti žensk in moških.

²⁴ Hudales, *Od zibel do groba*, str. 93.

Priseljevanje v trg s porokami²⁵

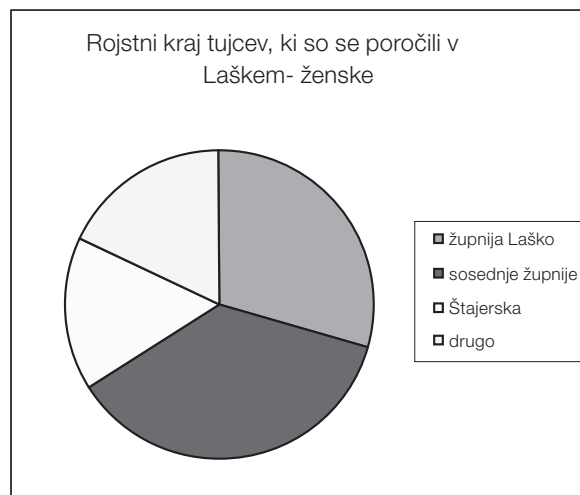
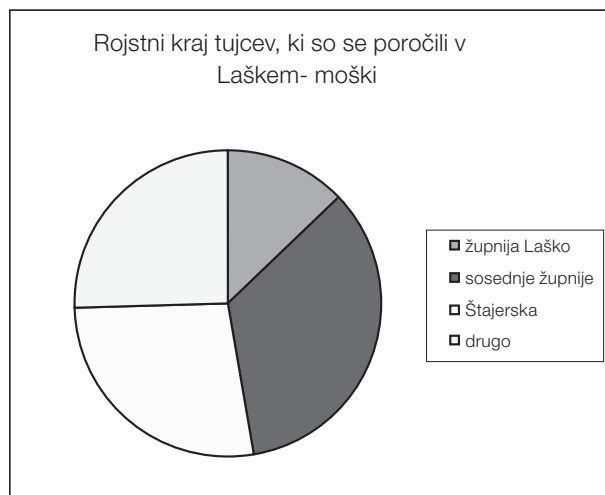
Večina ljudi si je poiskala svojega partnerja v svojem kraju ali v bližnji okolici. Na podlagi podatkov, ki jih ponujajo poročne matične knjige župnije Laško za leta 1814–1848, lahko ugotovimo, da je bilo od vseh parov, ki so se poročili v tem času, kar 72% parov, od katerih je bil en ali oba od partnerjev rojen izven Laškega. Od tega je bilo več tujcev moškega spola (56%), malo manj pa je bilo žensk (44%). Pri tem se kaže velika razlika med stanom po spolu. Med ženskami je bilo največ hčera kmetov, ki so se poročile v trg, takoj za njimi pa so bile dekleta, gostačice in služkinje, ki so ponavadi tudi izvirale iz kmečkega okolja. Le malo pa je nevest iz obrtniških in uradniških družin. Tako so se (od poročenih žensk) največ preseljevale ravno ženske iz nižjih slojev družbe.

stan	%
kmečka hči	31,8
kočarka	4,5
dekla	15,9
gostačica	11,4
služkinja	4,5
hči obrtnika	6,8
hči uradnika	2,3
ni znano	22,7

Neveste, ki so se poročile v Laškem po stanu

Ravno obratno pa je bilo pri moških, ki so se poročili v Laškem. Med njimi je bilo največ obrtnikov, sledili so jim uradniki, rokodelski pomočniki in trgovci. Hlapcev

²⁵ Rezultate predstavljene v tem podglavju ne moremo šteti kot popolnoma reprezentativne, saj so narejeni na podlagi poročnih matičnih knjig, v katerih ni podatkov, kje je mladi par kasneje živel, ravno tako pa v njih niso zajete vse poroke. Zato so dobljeni rezultati zgolj približek realnega stanja.

Rojstni kraj tujcev, ki so se poročili v Laškem

pa je bilo daleč najmanj. Takšen rezultat ni naključje, saj je znano, da so obrtniki in rokodelski pomočniki predstavljali najbolj mobilno populacijo. Število rokodelskih pomočnikov je bilo manjše od obrtnikov, ki so že opravili mojstrski izpit, saj so se pomočniki le redko poročali. Ponavadi so se ti poročili šele, ko so opravili mojstrski izpit in so ustanovili svojo obrtniško delavnico.

Tudi uradniki so se selili iz kraja v kraj glede na njihovo službo, z njimi pa so odhajale tudi njihove družine. Ravno tako so v skladu s svojim poklicem veliko potovali in se selili iz kraja v kraj tudi trgovci, saj niso bili vezani ne na obrt, ne na posest.

stan	%
obrtnik	32,7
rokodelski pomočnik	7,3
trgovec	5,5
uradnik	14,5
odličniki	3,6
učitelj	3,6
hlapec	1,9
kočar	3,6
neznano	27,3

Ženini, ki so se poročili v Laškem po stanu

Največ tujcev, ki so se poročili s partnerjem iz Laškega je izhajalo iz bližnjih vasi župnije Laško (Debro, Modrič, Podvin, Lahomšek, Tovsto, Lahomno, Sveti Krištof, Padež, Žikovca in Marija Gradec) in sosednjih župnij (Turje, Lahov Graben, Šmarjeta, Loka pri Zidanem Mostu, Sedraž, Svibno, Šentrupert, Lažiše in Gozdec, Šmiklavž in Vrh nad Laškim, Celje in Žalec). Slaba četrtina jih je prihajala iz preostale Štajerske (Vitanja, Slovenske Bistrice, Slovenskih Konjic, Gornjega

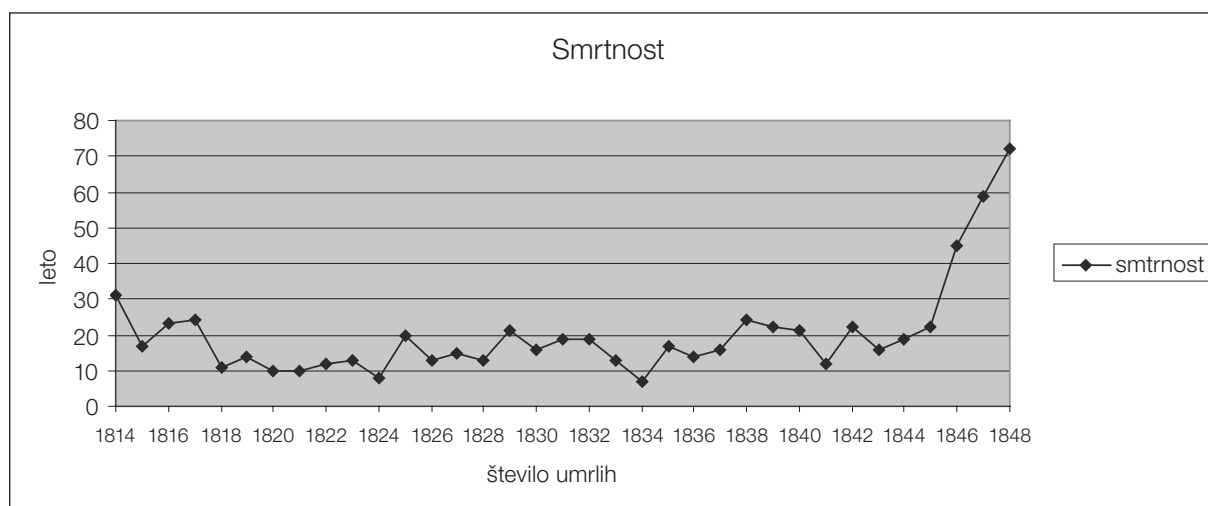
Grada, Rogatca, Maribora, Nove Cerkve, Svetine, Dramelj in Studenic) Tisti, ki so v Laško prišli s Kranjske, so prihajali v največji meri iz Radeč, nato iz Trbovelj, Svibnega in Sevnice. Nekaj pa je bilo takšnih, ki so prišli iz resnično oddaljenih dežel, kot so Goriška, Koroška, Šlezija, Češka, Moravska in Beneško kraljestvo. Oddaljenost rojstnega kraja od Laškega se razlikuje tudi po spolu. Tako je večina žensk izhajala iz župnije Laško ali njej sosednjih župnij. Pri moških pa je bilo večje število tistih, ki so v Laško prišli iz območja sosednjih župnij ali bolj oddaljenih krajev. Večjo mobilnost moških lahko pojasnimo z njihovo drugačno poklicno strukturo, saj so bili ti povečini obrtniki, trgovci in uradniki, ki so dosti več potovali in šli iskat delo mnogo dalj kot pa ženske, ki so bile povečini kmečkega stanu.

Velik delež ljudi, ki se niso rodili v samem trgu, je bil v tistih časih običajen trend za majhna mesta in trge, ki so imela premalo prebivalcev, da bi lahko z lastnim naravnim prirastkom vzdrževala lasten nivo prebivalstva. Zato je bil obstoj trga življenjsko odvisen od priseljevanja ljudi z bližnje agrarne okolice in ostalih mest in trgov.²⁶ S podeželja so se v trg priseljevale predvsem ženske, medtem ko so priseljeni moški izvirali predvsem iz rokodelskega okolja.

Smrti

V poprečju je v Laškem umrlo na leto 20 ljudi. Večjo smrtnost smo opazili v letih 1814–1817, ko je bil čas treh slabih letin in v letih 1846–1848, v tem obdobju se je pojavila epidemija tifusa, ki je najprej izbruhnil med železničarskimi delavci in se je nato razširil tudi v Laškem in okoliških vaseh. Podobno nihanje števila smrti je imelo v obravnavanem času tudi Velenje, kjer se ravno

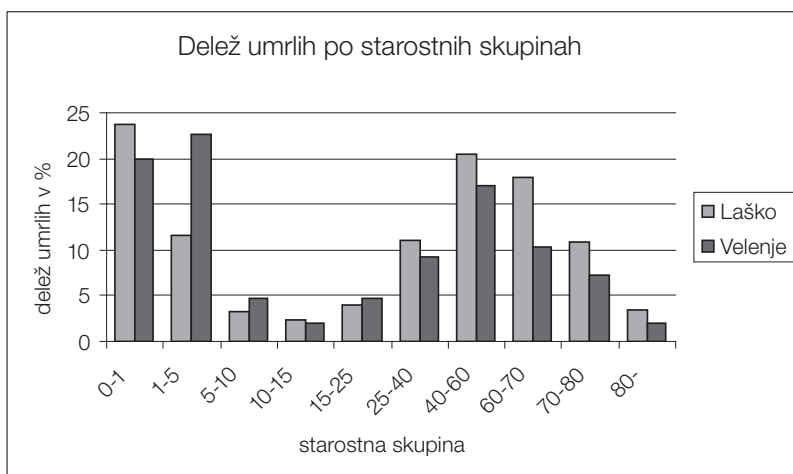
²⁶ Golec, *Družba v mestih in trgih*, str. 816.

Število smrti na leto

tako kaže porast smrti leta 1814 in nato postopna rast števila umrlih v 30-tih in 40-tih letih 19. stoletja.²⁷

Število umrlih se je zelo razlikovalo od starosti, tako je bilo med umrlimi največ dojenčkov, ki jih je bilo kar 24%, sledili pa so jim ljudje v starosti 40–70 let. Medtem ko so v Velenju zavzemali dojenčki 20% vseh smrti, otroci do 5 let pa 23%, od odraslih pa so največ umirali ljudje med 40. in 60. letom starosti. Tako je le približno 57% v Laškem rojenih otrok doseglo odraslo dobo.

Delež umrlih po starostnih skupinah

Vzroki smrti so bili različni in so se razlikovali od bolnikove starosti. Vzroki smrti so bili za današnje razmere precej posplošeni in so obsegali le malo bolezni.

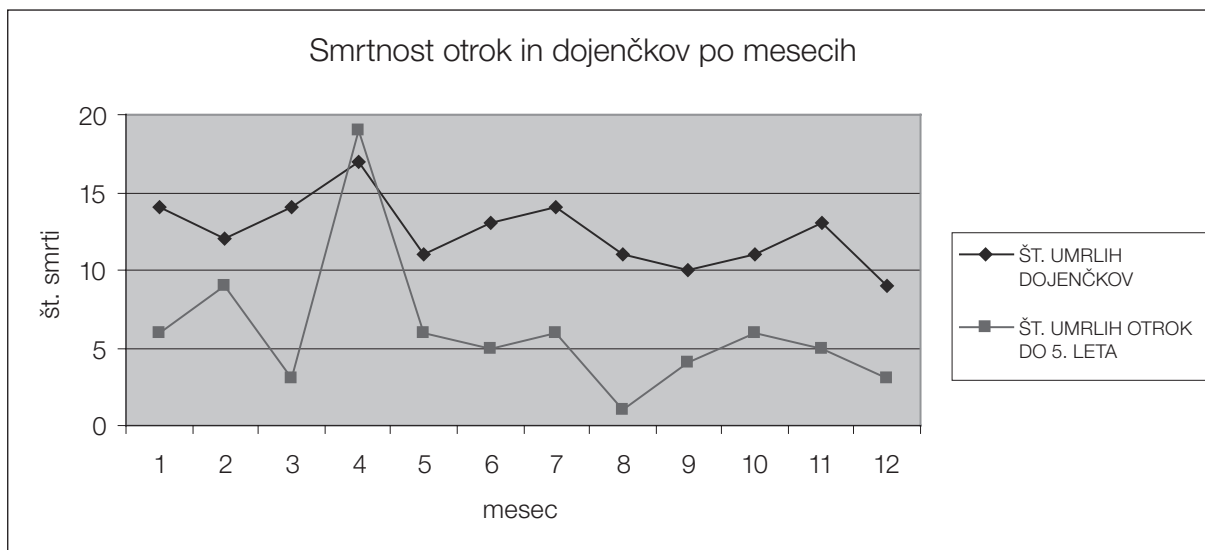
Smrtnost dojenčkov in otrok do petega leta starosti

Vzroki za tako veliko smrtnost dojenčkov so bili predvsem pomanjkljiva higiena in nega dojenčkov ter njihovo slabo prehranjevanje. Tako je veliko dojenčkov zaradi šibkosti ali prezgodnjega poroda umrlo že nekaj dni po njihovem rojstvu. Velikokrat so dojenčke namesto v plenice zavili kar v stare cunje ter nato v poveje, s katerimi so otroka zavili v t.i. štruco. Znano je tudi, da cunj, ki so služile namesto plenice, niso redno prali, ampak so jih samo posušili in ponovno uporabili, tako da je bila možnost raznih infekcij še toliko večja. Otroci zaviti v štruco so bili tako popolnoma negibni in so zaradi tega zaostajali v gibalnem razvoju, otroke so

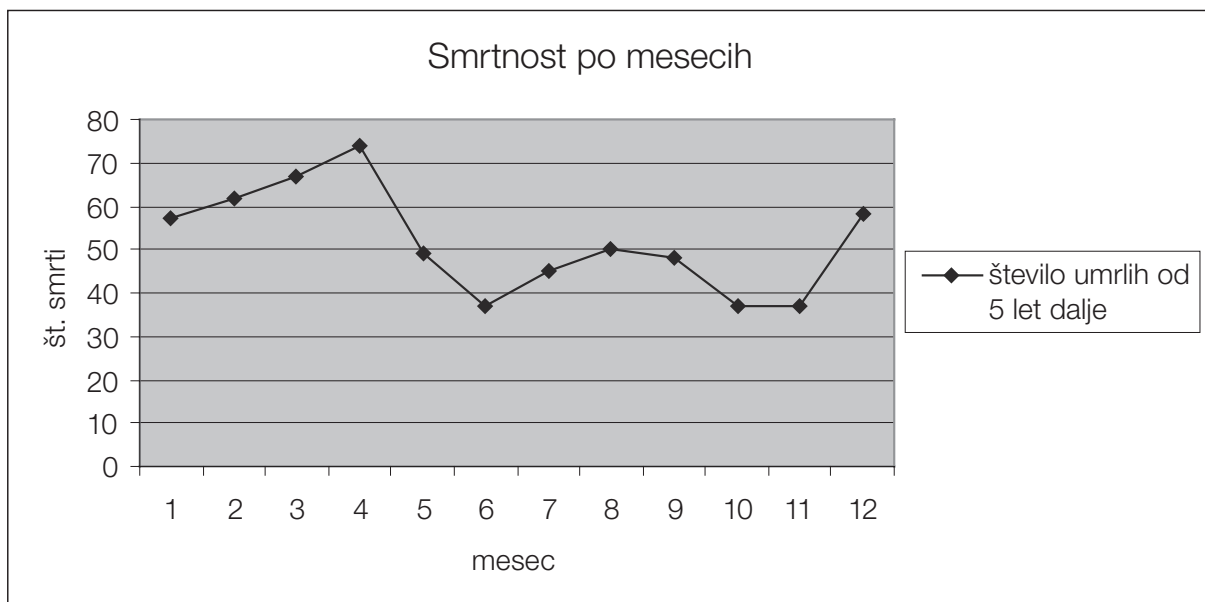
zavijali v štruco do starosti šestih mesecev. V poletnih mesecih, ko je bilo dela največ, so mnoge matere redkeje dojile in previjale otroke. Ti so bili tako bolj izpostavljeni raznim vnetjem, zaradi slabše prehrane so bili šibkejši in manj odporni. Če je materi primanjkovalo mleka, so materino mleko nadomestili s kravjim mlekom. To se je lahko v poletnem času zaradi višjih temperatur hitro skisalo in tako so dojenčki, ki so pili tako mleko, umrli zaradi različnih črevesnih bolezni. Seveda pa se je nega dojenčkov razlikovala tudi od socialnega položaja in materialnega stanja družine.

Največ dojenčkov je umrlo aprila, junija in novembra. Vzroki smrti za dojenčke so bili predvsem oslabeledost, izpuščaji, griža in gliste. Zadnja dva vzroka smrti sta se pojavljala predvsem v poletnih mesecih. Pri otrocih do petega leta je bilo nihanje števila smrti po posameznih mesecih precej večje, tako je daleč največ otrok umrlo aprila, najmanj pa avgusta. Vzroki smrti so bili aprila predvsem kostna gniloba in izpuščaji. Večje število

²⁷ Hudales, *Od zibel do groba*, str. 107.

Smrtnost otrok in dojenčkov po mesecih

Smrtnost po mesecih

smrti je bilo še februarja, julija in oktobra. Tako sta bila najpogostejši vzrok smrti julija epilepsija in gangrena, oktobra pa gliste. Drugače pa ni pri nobeni starostni skupini izrazito prevladoval en vzrok smrti po določenih mesecih. Na splošno pa so bili kot vzrok smrti pri dojenčkih in otrocih do petega leta starosti največkrat navedeni predvsem začetna oslabeledost, epilepsija, gliste, gangrena, kostna gniloba, izpuščaji, izčrpanost, glistna vročica, mrtvorojen, škrlatinka, griža in jetika.

Smrtnost ljudi od 5 leta dalje

Otroci od petega leta dalje so že prestali tvegana leta, ko je bila umrljivost otrok največja. Tako da je v

starosti od 5 do 25 let umrlo najmanj ljudi. Vzroki za njihovo smrt so bili v starosti od 5 do 15 let: epilepsija, gangrena, glistna vročica, griža, jetika, tifus in vročica.

V starosti od 15 do 25 let pa v največji meri tifus, izčrpanost in jetika, ostali vzroki smrti pa so bili še gangrena in vročica. Podobni so bili vzroki za smrt ljudi, ki so umrli v starosti od 25–35 let. V starostni skupini od 45 do 55 let, kot vzroki smrti prevladujejo: tifus, jetika, izčrpanost in možganska kap, pojavljajo pa se tudi gangrena, griža, vodenica in vročica.

V letih od 55–65 so ljudje začeli umirati tudi od starosti in izčrpanosti, vedno več jih je umrlo zaradi jetike

in možganske kapi, manj pa zaradi tifusa, pljučnice in vročice. V starosti od 65 let dalje pa so bili kot vzroki za smrt navedeni v največji meri le še izčrpanost in starost.

Glede na mesece v letu je daleč največ ljudi umrlo od decembra do aprila, z viškom v mesecu aprilu. Takšen porast smrti v zimskih, še posebej pa pomladanskih mesecih, si lahko razlagamo z nizkimi temperaturami pozimi, ki so pri ljudeh povzročile prehlad in porast pljučnih bolezni, kot je bila jetika. Marsikateri starec je umrl predvsem zaradi nizkih zimskih temperatur. Drug vzrok pa je bilo vedno večje pomanjkanje hrane, predvsem žita, ko so počasi poenjale zaloge hrane, še preden je prišla nova letina. To je posebej pri starejših ljudeh povzročilo oslabeledost in večjo dovzetnost za kakšno drugo bolezen. Pomanjkanje hrane je še posebej dobro vidno meseca aprila. Tako so od oktobra do maja kot vzroki smrti prevladovali: jetika, starost in izčrpanost. V poletnih mesecih pa griža in gangrena.

Povprečna življenjska doba ljudi v Laškem v prvi polovici 19. stoletja je bila 50 let (45 let za moške in 53 let za ženske).²⁸

Presenetljivo veliko starost so doživeli berači, ki so v Laško prišli iz okoliških krajev, kot so: Šmiklavž (ali Lažiše), Sedraž, Loka pri Zidanem Mostu in Povčeno. V smrtni knjigi smo zasledili 16 beračev. Ti so bili ob smrti stari od 60 do 88 let. Med berači je bilo največ žensk (12) in le štirje moški, večina beračev je umrla zaradi starosti.

Družina

Družino v Laškem sem v prvi polovici 19. stoletja analizirala glede na stan (družina odličnika, meščana, kočarja in gostača). Rezultati so pokazali, da so si bile družine, kljub različnemu družbenemu stanu, med seboj precej podobne.

Družina odličnika

Družine odličnikov so se od ostalih družin v trgu razlikovale predvsem po svojem premoženju, ugledu in delu. Imele so svojo služinčad, žene so skrbele za gospodinjstvo in otroke. Poročali so se kasneje kot meščani, kočarji in gostači. Do otrok so imeli bolj skrben odnos in so jim posvečali več časa. Velik pomen so dajali vzgoji otrok, najprej je za njihovo vzgojo skrbela mati, ko pa so bili otroci starejši, je vzgojo prevzel v svoje roke domači učitelj. Zasebna sfera je bila veliko bolj ločena od dela kot

pri meščanih, saj se bivanjski prostori niso prekrivali z delovnimi prostori.²⁹

V Laškem je v tem času živelo nekaj družin odličnikov, vendar je bilo njihovo število premajhno, da bi lahko naredili splošno analizo. Zato bomo predstavili le eno od teh družin in sicer družino imetnika Weichselbergerjevega dvora Janeza Karničnika.

Janez Karničnik je bil trgovec iz Vitanja, ki se je leta 1817 poročil s Terezijo Rath, hčerko imetnika Weichselbergerjevega dvora Franca Xsaverja von Rath iz Laškega. Ob poroki je bil Janez star 34 let, Terezija pa 22 let. Janezova poročna priča je bil takratni celjski župan Janez Mencinger, Terezija pa si je za svojo poročno pričo izbrala upravnika gospostva Laško Ignaca Uhla.³⁰ Par je do leta 1821 živel v hiši s številko 39, nato pa se je preselil v sam dvorec Weichselberghof. Že isto leto se jima je rodila hči Terezija, za krstno botro so ji izbrali upravnika Laškega gospostva Ignaca Uhla in njegovo ženo Terezijo.³¹ Dve leti kasneje se jima je rodil prvi sin Franc, ki je imel za botra kar svojega dedka in babico, Franca Xsaverja von Rath in Ano Rath.³² Leta 1821 se je rodila Sofija Viktorija, tudi njej sta bila botra kar dedek in babica.³³ Sofija Viktorija je umrla stara devet mesecev zaradi kašlja. Čez dve leti se jima je rodil drugi sin Viktor, dve leti kasneje pa Janez Nepomuk Valentin. Viktorju sta bila krstna botra dedek in babica, Janezu Nepomuku Valentinu pa Ignac Uhl z ženo Terezijo.³⁴ Zakonca Uhl sta bila krstna botra še šestemu in sedmemu otroku Janeza in Terezije, Martinu in Zofiji, ki sta se rodila leta 1830 in leta 1832. Zofija je leta 1837 umrla stara pet let zaradi izčrpanosti.³⁵

Družina je imela v lasti posestvo s podložniki. Otroci niso hodili v šolo s preostalimi otroki iz trga, ampak so imeli domačega učitelja. V trgu so obiskovali le verouk in opravljali zaključne izpite v šoli. Iz teh podatkov lahko predvidevamo, da njuni otroci niso imeli stika z ostalimi trškimi otroki. Zakonca Karničnik sta živela v dvorcu skupaj s Terezijinimi starši in šestimi otroki.

Meščanska družina

Preden si je meščan-obrtnik lahko ustvaril družino, je moral opraviti izpit za vajenca, se odpraviti na

²⁸ Iz izračuna povprečne življenjske dobe so izvzeti otroci do petega leta starosti.

²⁹ Povzeto po: Reihard Sieder, *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1998, str. 119–138.

³⁰ Nadškofjski arhiv Maribor, Župnija Laško, (dalje: NŠAM, Laško), *Poročna knjiga 1725–1835*, str. 106.

³¹ NŠAM, Laško, *Krstna knjiga 1796–1825*, str. 189.

³² Prav tam, str. 203.

³³ Prav tam, str. 226.

³⁴ Prav tam, str. 255.

³⁵ NŠAM, Laško, *Mrliška knjiga, 1826–1855*, str. 77.

obvezno potovanje in nato opravljati mojstrski izpit. Obrtniški mojster je opravljal svoje delo v isti hiši, kjer je živela njegova družina, pri revnejših obrtnikih pa celo v istem prostoru, kot je prebivala družina. Mojster je imel lahko največ dva pomočnika in enega vajenca, ki so živeli skupaj z mojstrovo družino v istem gospodinjstvu. Tako sta obrtnik in njegova žena postala nadomestna starša vajencu. Življenje mojstrove družine so omejevala cehovska pravila. Tako so sinovi mojstrov imeli prednost pri sprejetju med vajence od ostalih otrok (vajeništva ponavadi niso opravljali pri svojem očetu.). Vdove mojstrov pa so se lahko poročile s pomočniki, ravno tako je bilo z mojstrovimi hčerami. Mojster si je svoj ugled pridobil s kakovostjo svojega dela ter moralno neoporečnostjo svoje družine. Mojstri so ponavadi svoj poklic opravljali vse do svoje smrti in se niso upokojili. Zato so bile za obrtnike značilne jedrne družine. Še posebej v majhnih mestih nekateri obrtniki niso imeli v lasti svojih hiš in so živeli kot najemniki v tujih hišah in tam opravljali svoj poklic. Mojstri so se poročali predvsem s hčerami mojstrov, saj je žena morala biti mojstru v pomoč. Žene so skrbele za hišo, vrt, kakšno zaplato zemlje, ki jo je imel mojster v lasti, in prodajo mojstrovih izdelkov. Revnejšim mojstrom pa so žene morale pomagati tudi pri njegovi obrti. Obrtniške družine so bile izrazito patriarhalne. Žene obrtnikov so imele ponavadi manj otrok, od kmečkih žena, saj nasledstvo in otroška delovna sila nista bila tako pomembna. Sinovi so kmalu zapustili domačo hišo, in postali vajenci pri drugih obrtnikih, hčere pa so ostale doma do svoje poroke. Otroci rokodelcev in vajenci so hodili v šolo bolj redno kot kmečki otroci. Poleg tega so tako otroci kot vajenci pomagali pri hišnih in poljedelskih opravilih. Do otrok so imeli starši strog in hladen odnos. Kazanje čustev pred otroki ni bilo v navadi, otroci so morali biti svojim staršem strogo poslušni. V času, ko otrokom ni bilo treba delati ali biti v šoli so se ti igrali na ulici.³⁶

Meščanska družina je v povprečju štela 6 otrok, od katerih sta v otroštvu v povprečju umrla dva. Mati je bila ob rojstvu prvega otroka stara 28 let, ob rojstvu zadnjega otroka pa 38 let. Poročne priče obeh zakoncev so bili največkrat meščani, ravno tako so bili otrokovi krstni botri v večini primerov meščanskega stanu. Povprečna življenjska doba družinskega očeta je bila 60 let, matere pa 50 let. Kot ponazoritev bomo navedli dve meščanski družini, ki sta v tem času živeli v Laškem.

Družina barvarskega mojstra in hišnega posestnika Janeza Hermana je živela v Laškem na Glavnem trgu v hiši številka ena, ki se je nahajala severovzhodno od farne cerkve Svetega Martina.³⁷ Janez Herman je bil sin

Andreja Hermana, ravno tako barvarskega mojstra, ki je stanoval v hiši št. 31, katere lastnik je bil. Poleg tega pa je bil Herman Andrej tudi lastnik več kmetijskih zemljišč v k.o. Sveti Krištof, kjer je imel njivo, dva zelenjavna vrtova in gozd³⁸ in Podvin, kjer je imel štiri travnike, dva pašnika, gozd, njivo, vinograd in zelenjavni vrt.³⁹ V k.o. Sveti Krištof pa je imel v lasti še stanovanjsko hišo,⁴⁰ v k.o. Podvin pa gospodarsko poslopje in klet.⁴¹ Vsa njegova posest skupaj je merila 3 orale in 856 kvadratnih sežnje. Herman Janez se je poročil leta 1831, pri 23-tih letih.⁴² Njegova izbranka Terezija Sager je prihajala iz Žalca. Njen oče Andrej Sager je bil po poklicu usnjarski mojster in je stanoval v Žalcu v hiši številka 21.⁴³ Ko se je Terezija poročila, je štela 21 let. Poročna priča Terezije je bil kmet iz Šentjurja Anton Jagovnek, Janezova poročna priča pa je bil Mihael Frischitsch, meščan in klobučarski mojster iz Laškega, stanujoč v hiši številka 84 (današnji Valvasorjev trg).⁴⁴ Eno leto po poroki se je Janezu in Tereziji rodil prvi otrok, ki sta ga krstila z imenom Jožef, njegova krstna botra sta bila sosed trgovca Ignac Orožen in njegova žena Marija.⁴⁵ Ignac in Marija Orožen sta bila krstna botra tudi vsem ostalim otrokom. Prvi sin Jožef je umrl še isto leto zaradi epilepsije.⁴⁶ Leta 1833 se jima je rodil drugi otrok, ki sta ga poimenovala Alojz,⁴⁷ vendar je tudi ta umrl še isto leto zaradi davice.⁴⁸ Leto kasneje se jima je rodil tretji sin, ki sta ga poimenovala Janez.⁴⁹ Leta 1836 se jima je rodila hči Alojzija,⁵⁰ dve leti kasneje pa sin Jožef,⁵¹ ki je umrl star eno leto zaradi izčrpanosti.⁵² V naslednjih treh letih sta se jima rodili hčerki Marija in Amalija.⁵³ Leta 1843 se jima je rodil osmi otrok, ki sta ga krstila za Andreja,⁵⁴ vendar je tudi ta umrl star 11 mesecev zaradi jetike.⁵⁵ Kot zadnji otrok se jima je leta 1845 rodil Karel,⁵⁶ ki je umrl star 4 mesece zaradi atrofije.⁵⁷ Kot kažejo podatki o smrti in krstih otrok, se je družina okoli leta 1844 po smrti Janezovega očeta Andreja Hermana (Ta je umrl v

³⁸ Arhiv Republike Slovenije, Zbirka digitalnih kopij zemljiških katastrov 19. stoletja, Franciscejski kataster, AS 3000, (dalje: ARS, AS 3000), C030PS.

³⁹ ARS, AS 3000, C324PS.

⁴⁰ ARS, AS 3000, C030PT.

⁴¹ ARS, AS 3000, C324PT.

⁴² NŠAM, Laško, Poročna knjiga 1725–1835, str. 150.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ NŠAM, Laško, Krstna knjiga 1826–1850, str. 45.

⁴⁶ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 47.

⁴⁷ NŠAM, Laško, Krstna knjiga 1826–1850, str. 53.

⁴⁸ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 50.

⁴⁹ NŠAM, Laško, Krstna knjiga 1826–1850, str. 83.

⁵⁰ Prav tam, str. 100.

⁵¹ Prav tam, str. 119.

⁵² NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 86.

⁵³ NŠAM, Laško, Krstna knjiga 1826–1850, str. 137, 149.

⁵⁴ Prav tam, str. 181.

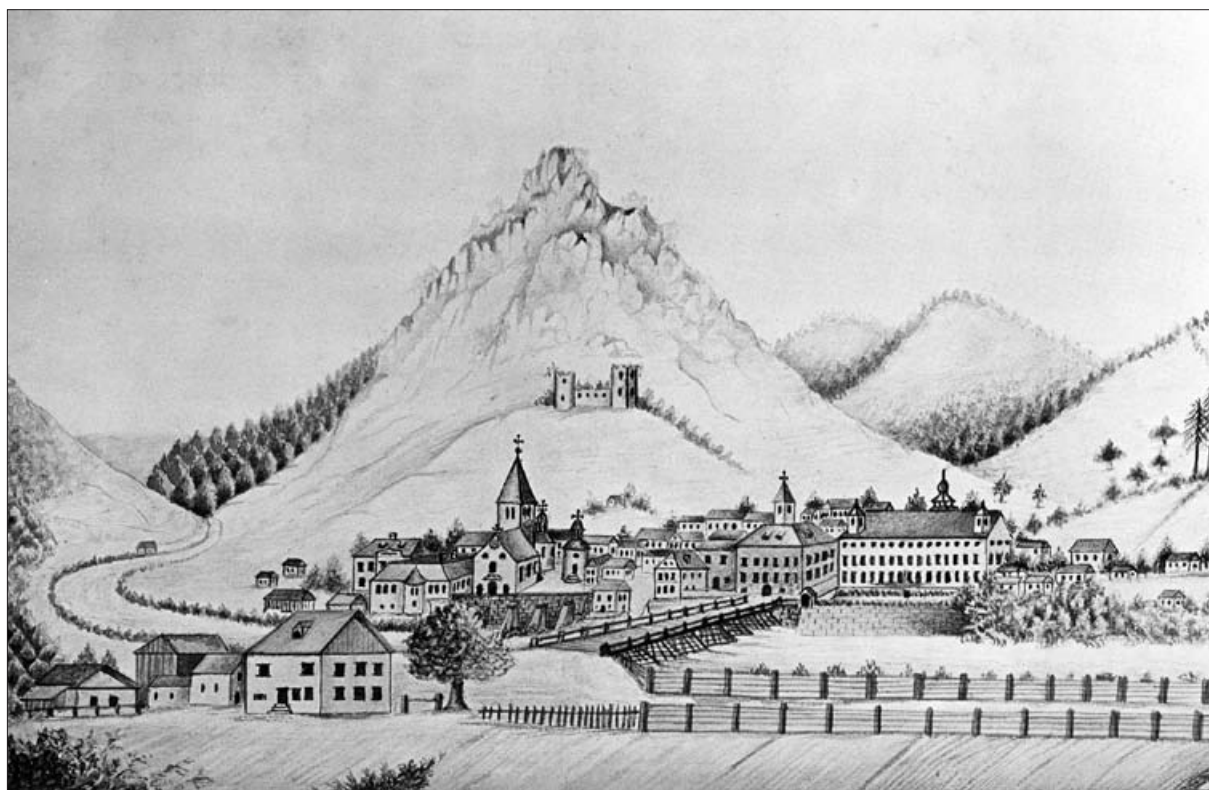
⁵⁵ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 135.

⁵⁶ NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1826–1850, str. 209.

⁵⁷ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 163.

³⁶ Povzeto po: Sieder, Socialna zgodovina družine, str. 97–117.

³⁷ NŠAM, Laško, Poročna knjiga 1725–1835, str. 150.

Laško v letu 1835 (Arhiv Muzeja Laško)

velikem požaru, ki je zajel Laško 28. 4. 1840)⁵⁸ preselila k Janezovi mami, v hišo številka 31 v Laškem, ki se je nahajala na današnji Mestni ulici. V hiši je tako živela osemčlanska družina, ki so jo sestavljali stara mati in sin z ženo ter štirimi otroki. Janez Herman je umrl leta 1846 star 38 let.⁵⁹

Franc Fridrich, meščan in mesarski mojster je živel v hiši številka 76 na današnji Mestni ulici ali takratnem Svinjskem trgu. Živel je v stanovanjski hiši z dvoriščem, katere lastnik je bil.⁶⁰ Poleg tega pa je bil še lastnik mesnice na današnjem Orožnovem trgu, takrat Pri mesnicah. Poročil se je leta 1815, star 40 let, nevesta je bila Uršula Koritnik, hči kmeta iz fare Loka pri Zidanem Mostu. Uršula je bila ob poroki stara 32 let. Frančeva poročna priča je bil meščan Ojsteršek Jožef, nevestina priča pa je bil lovec gospodstva Laško Franc Lokner.⁶¹ Še isto leto se jima je rodil sin Andrej, njegova krstna botra sta bila kmet Andrej Kajtna in njegova žena Apolonija.⁶² Leta 1818 se jima je rodila hči, ki sta jo dala krstiti z imenom Marija, tudi njena krstna botra sta bila Andrej in Apolonija Kajtna.⁶³ Leto kasneje se jima je rodil še

sin Jožef, ki je imel ista krstna botra, kot njegova starejši brat in sestra.⁶⁴ Leta 1921 pa sta zakonca Fridrich dobila dvojčka Janeza in Jakoba, njuna krstna botra sta tokrat bila meščan in usnjarski mojster Jožef Vošnjak in dosedanja botra ostalih otrok kmetica Apolonija Kajtna.⁶⁵ Tri leta kasneje se jima je rodil peti otrok z imenom Kaspar, njegova krstna botra sta bila Jožef Vošnjak in njegova žena Terezija.⁶⁶ Zadnji šesti otrok se jima je rodil leta 1826, to je bila deklica z imenom Terezija, katere krstna botra sta bila ravno tako zakonca Vošnjak.⁶⁷ Vendar je Terezija umrla že četrty dan svojega kratkega življenja, duhovnik pa je kot vzrok smrti zapisal epilepsijo.⁶⁸ Njegova družina je tako štela osem članov. Precej kmalu leta 1829 je zaradi gangrene umrla Frančeva žena Uršula, stara 45 let.⁶⁹ Franc pa je zaradi starostne oslabelosti umrl leta 1847, star 72 let.⁷⁰ Istega leta se je poročil njegov peti sin Kaspar, tako kot oče po poklicu mesar. Živel je v hiši številka 28 na današnji Mestni ulici. Ob poroki je bil star 23 let, njegova izbranka Regina Schlein pa 27 let. Regina je bila hči Jožefa Schleina, pokojnega lončarskega mojstra in meščana iz Maribora in njegove

⁵⁸ Prav tam, str. 95.

⁵⁹ Prav tam, str. 178.

⁶⁰ ARS, AS 3000, C494PT.

⁶¹ NŠAM, Laško, Poročna knjiga, 1725–1835, str. 102.

⁶² NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1796–1825, str. 182.

⁶³ Prav tam, str. 191.

⁶⁴ Prav tam, str. 201.

⁶⁵ NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1796–1825, str. 228.

⁶⁶ Prav tam, str. 246.

⁶⁷ NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 20.

⁶⁸ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 3.

⁶⁹ Prav tam, str. 18.

⁷⁰ Prav tam, str. 231.

žene Regine. V Laškem je delala kot kuharica, stanovala pa je v hiši številka 44 na takratnem Svinjskem trgu.⁷¹ Še isto leto se jima je rodil sin Avgust, njegova botra pa sta bila posestnik hube Jožef Karničnik in njegova žena Terezija.⁷²

Družina kočarja

Kočarji so bili lastniki manjše hiše z nekaj obdelovalne zemlje, ki pa ni zadoščala za njihovo preživetje. Preživljali so se delno s kakšno obrtjo, bili so npr. tkalci, predilci. Hkrati pa so obdelovali svojo zemljo in hodili pomagat okoliškim kmetom. Pri obrti je pomagala cela družina, tudi otroci. Kočarji so se poročali prej, kot pa obrtniki in kmetje, saj jih ni omejeval mojstrski izpit ali predaja kmetije. Tako so imeli privilegij svobodnejše izbire moža in žene, ki je niso ovirali gospodarski interesi. Družine kočarjev so bile ponavadi jedrne družine. Kočarji, ki so se ukvarjali z obrtjo so imeli svoj denar in ne zgolj materialne dobrine kot kmetje. Odnos do otrok je bil v takšnih družinah drugačen kot v družinah kmetov, saj otroci niso bili tako pomembna delovna sila.

Družine kočarjev v Laškem so imele v povprečju 5 otrok. V družini sta v povprečju umrla dva otroka. Mati je bila ob prvem rojstvu otroka štela 27 let, ob rojstvu zadnjega pa 39 let. Poročne priče kočarjev so bili po večini meščani pa tudi kočarji in kmetje. Enako je bilo pri stanu krstnih botrov. Očetje so v povprečju živeli 59 let, matere pa 49 let. Kot primer družine kočarskega stanu si bomo po bližje ogledali dve družini:

Kočar Cepuš Matija je živel v hiši številka 110, na obrobju Laškega. Tudi njegov oče je bil kočar. Leta 1816 se je star 22 let poročil z Lucijo Klenovšek, svobodnikovo hčer iz Žikovce. (Svobodniki, so bili kmetje, ki so od fevdalnega gospoda odkupili svojo kmetijo ali pa samo njen del. V nepravem pomenu besede, pa so bili svobodniki tudi kmetje, ki so imeli podložno kupno kmetijo pod posebno ugodnimi pogoji z nizkimi dajatvami in samo simbolično enodnevno tlako.⁷³ V primeru očeta Lucije Klenovšek iz danega podatka ne moremo ugotoviti ali je bil ta svobodnik v pravem pomenu besede, ali samo podložen kmet z manjšimi obveznostmi.) Nevesta je štela ravno tako 22 let. Matijeva poročna priča je bil kmet Martin Ojsteršek, Lucijina priča pa je bil ravno tako kmet Tomaž Žikovšek.⁷⁴ Dve leti po poroki se jima je rodila hči Marija, njena krstna botra sta bila usnjarski mojster in meščan Jožef Vošnjak in njegova žena

Terezija, ki sta bila krstna botra vseh otrok v družini.⁷⁵ Leta 1820 se jima je rodila druga hči z imenom Terezija,⁷⁶ leto kasneje pa sin Mihael. Ta je umrl leta 1844 star 23 let zaradi jetike.⁷⁷ Naslednje leto se jima je rodil sin Janez.⁷⁸ Janez je dosegel zelo visoko starost in je umrl šele leta 1893.⁷⁹ Štiri leta kasneje se jima je rodila druga hči Eva,⁸⁰ štiri leta kasneje pa sin Matija.⁸¹ Leta 1833 se jima je rodil šesti otrok, deklica, ki sta jo poimenovala Margareta,⁸² tri leta kasneje pa se jima je rodil zadnji otrok Anton.⁸³ Matijeva žena Lucija je umrla dve leti po rojstvu zadnjega otroka leta 1838 stara 44 let.⁸⁴ Okoli leta 1826 se je družina preselila v hišo št. 114, katere lastnik je bil v dvajsetih letih 19. stoletja Matevž Cepuš, po vsej verjetnosti Matijev oče. Ta je imel v lasti vrt in stanovanjsko hišo skupaj z dvoriščem in hlevom.⁸⁵ Tudi ta hiša se je nahajala na obrobju trga, na današnji Cesti na Svetino. Poleg tega je imel Matija Cepuš v k.o. Laško v lasti še štiri travnike, tri njive, zelenjavni vrt in vinograd. Vse skupaj je po površini merilo 3 orale in 1282 kvadratnih sežnje.⁸⁶ Vse parcele so se nahajale okoli hiše in gospodarskega poslopja.⁸⁷ Tako je v hiši številka 114 živelo skupaj 10 ljudi, Matija Cepuš s svojo družino in starši.

Kočar in tkalski mojster Anton Grande je živel skupaj s svojimi starši v hiši številka 64, ki se je nahajala na današnjem Trubarjevem nabrežju. Bil je sin Jožefa in Helene Grande iz Laškega. Živeli so v stanovanjski hiši z zelenjavnim vrtom, katere lastnik je bil njegov oče.⁸⁸ Anton Grande je bil dvakrat poročen, njegova prva žena Marija, rojena Aškerc, mu je rodila štiri otroke. Prvi otrok se jima je rodil leta 1835, a je žal umrl že pri porodu.⁸⁹ Leto kasneje se jima je rodila hči Uršula. Njena krstna botra sta bila kmet Jurij Kačič in njegova žena Elizabeta, ki sta bila botra vseh otrok Antona Grande.⁹⁰ Leta 1838 se jima je rodil sin z imenom Anton,⁹¹ vendar je kmalu umrl zaradi epilepsije, star je bil dva meseca.⁹² Leto kasneje se jima je rodil Franc.⁹³ Kmalu po njegovem

⁷⁵ NŠAM, *Laško, Krstna knjiga, 1796–1825, str. 196.*

⁷⁶ *Prav tam, str. 216.*

⁷⁷ NŠAM, *Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, 129.*

⁷⁸ NŠAM, *Laško, Krstna knjiga, 1796–1825, str. 238.*

⁷⁹ *Prav tam.*

⁸⁰ NŠAM, *Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 30.*

⁸¹ *Prav tam, str. 64.*

⁸² *Prav tam, str. 79.*

⁸³ *Prav tam, str. 99.*

⁸⁴ NŠAM, *Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 84.*

⁸⁵ ARS, AS 3000, C494PT.

⁸⁶ ARS, AS 3000, C494PS.

⁸⁷ ARS, AS 3000, C494A01.

⁸⁸ ARS, AS 3000, C494PT.

⁸⁹ NŠAM, *Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 92.*

⁹⁰ *Prav tam, str. 103.*

⁹¹ *Prav tam, str. 118.*

⁹² NŠAM, *Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 79.*

⁹³ NŠAM, *Laško, Krstna knjiga 1826–1859, str. 131.*

⁷¹ NŠAM, *Laško, Poročna knjiga, 1836–1854, str. 82.*

⁷² NŠAM, *Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 20.*

⁷³ *Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana: Slovenska matica, 1996, str. 293.*

⁷⁴ NŠAM, *Laško, Poročna knjiga, 1725–1835, str. 103.*

rojstvu je zaradi koz umrla njegova mati Marija, stara 40 let.⁹⁴ Dvanajst dni kasneje pa je ravno tako zaradi koz umrl še njen sin Franc, star štiri mesece.⁹⁵ Anton Grande se je še isto leto znova poročil. Njegova druga žena je bila Marija Orožen, hči kmeta Antona Orožna in njegove žene Helene iz Podvina. Ob poroki je Anton Grande štel 47 let, Marija pa 30 let. Njegova poročna priča je bil kmet Jožef Knez, Marijina pa ravno tako kmet Jurij Žveplan.⁹⁶ Druga žena Marija mu je rodila tri otroke. Prvi je umrl pri porodu,⁹⁷ drugi otrok se je rodil leta 1841 in mu je bilo ime Jožef,⁹⁸ tretja pa je bila hči Marija, ki se je rodila leta 1844.⁹⁹ Anton Grande je imel tako vsega skupaj 7 otrok, vendar so otroška leta preživeli le trije otroci. Tako je v njegovem domu prebivalo 7 ljudi, stara starša in Anton s svojo družino.

Družina gostača

Družine gostačev so bile v Laškem precej redkejšje kot družine meščanov in kočarjev. Vzrok za to je bilo tudi slabše premoženjsko stanje teh ljudi, saj so živeli kot podnajemniki in niso imeli lastnih nepremičnin, zato so se tudi pogosto selili. Gostači so imeli v povprečju 4 otroke, od katerih je v otroških letih umrl en otrok. Mati gostaškega stanu je bila ob rojstvu prvega otroka stara 30 let, ob rojstvu zadnjega otroka pa 35 let. Poročne priče kot tudi krstni botri so bili ponavadi kmetje in meščani. Življenjska doba gostačev je bila podobna kot življenjska doba ostalih prebivalcev Laškega. Ker je bilo družin gostačev številčno precej manj kot ostalih družin v trgu, bomo kot primer navedli primer gostača, ki je s poroko prešel v kočarski stan in družino gostača.

Andrej Mali je živel v hiši številka 62 na obrobju Laškega, na današnjem Trubarjevem nabrežju. Rodil se je na Lahomšku in bil kmečki sin. V Laškem je služil kot hlapec pri trgovcu Ignacu Orožnu. Leta 1838 se je poročil star 28 let. Njegova žena je bila Margareta Kačič, hči Antona Kačiča, kočarja iz Laškega 62 in njegove umrle žene Eve. Margareta je bila ob poroki stara 32 let. Andrejeva poročna priča je bil kmet Matevž Sevšek, Margaretina pa ravno tako kmet Blaž Vertašnik.¹⁰⁰ Po poroki je mladi par stanoval pri Margaretinih starših, ki so bili v k.o. Laško lastniki stanovanjske hiše, dveh travnikov in zelenjavnega vrta, v k.o. Sveti Krištof pa so imeli še zelenjavni vrt.¹⁰¹ Vse posesti so skupaj merile 522 kvadratnih sežnjev. Margaretin oče Anton Kačič je

umrl še isto leto, ko se je Margareta poročila, tako da je Andrej Mali prevzel njegovo mesto v družini. Eno leto po poroki se jima je rodil prvi sin, ki je bil krščen za Tomaža, njegova krstna botra sta bila kmet Matevž Železnik in njegova žena Marija.¹⁰² Leta 1841 se jima je rodil drugi sin z imenom Janez Nepomuk,¹⁰³ a je umrl star eno leto zaradi kašlja.¹⁰⁴ Leta 1843 sta ponovno dobila sina, ki sta ga enako poimenovala.¹⁰⁵ Kot zadnji otrok pa se jima je rodil sin Jakob,¹⁰⁶ ki je umrl star en mesec zaradi kašlja.¹⁰⁷ Družina je tako štela le štiri člane, vendar pa je na istem naslovu živela še družina kočarja Andreja Mačkovška.

Gostač in krojaški mojster Franc Terbovc je živel v Laškem v hiši številka 94, v središču trga. Bil je sin Mateja Terbovca, kočarja iz Laškega št. 9 (današnja Cesta na Svetino) in njegove žene Veronike. Ko je bil star 31 let, se je leta 1836 poročil z Ano Sebunšek, ki je bila takrat stara 26 let. Ana je bila hči meščana Urbana Sebunška in njegove žene Julijane, ki sta živela v Laškem (številka 72), na takratnem Svinjskem trgu. Francjeva poročna priča je bil meščan Mihael Frischisch, meščan in klobučar, Anina pa mizar Sebunšek Jakob.¹⁰⁸ Po poroki sta se z Ano preselila v hišo številka 24. Tam se jima je rodil prvi otrok, hči z imenom Marija Ana. Krstili so jo dan po njenem rojstvu, krstna botra sta bila meščan Jakob Teršek in njegova žena Ana.¹⁰⁹ Zakonca Teršek sta bila krstna botra tudi drugi hčeri Matildi, ki je na svet prirojala leta 1839.¹¹⁰ Leta 1841 se jima je rodila še tretja hči, ki so jo krstili za Karolino, tudi ta je bila krščena dan po svojem rojstvu, botra pa sta bila meščan in mesar Matija Jamnik in njegova žena Marija.¹¹¹ V tem času se je družina preselila v hišo številka 50, ki se je nahajala na današnji Trubarjevi ulici. Leta 1844 se je družina ponovno preselila, tokrat v hišo številka 82, ki se je nahajala severno od Starega špitala, na današnjem Valvasorjevem trgu. Leta 1844 in 1846 sta se jima rodila še dva otroka, ki sta umrla takoj po porodu, nujen krst pa je opravila babica Antonija Klabanf.¹¹² Kot najmlajši otrok se jima je rodil leta 1847 Avgust Matija, njegova krstna botra sta bila ponovno Matija Jamnik in njegova žena Marija.¹¹³ Družina je tako štela pet članov in se je pogosto selila. Živeli so kot gostači skupaj še z drugimi družinami v isti hiši.

¹⁰² NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 139.

¹⁰³ Prav tam, str. 152.

¹⁰⁴ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 111.

¹⁰⁵ NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 176.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 200.

¹⁰⁷ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 142.

¹⁰⁸ NŠAM, Laško, Poročna knjiga, 1836–1854, str. 6.

¹⁰⁹ NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 108.

¹¹⁰ Prav tam, str. 130.

¹¹¹ NŠAM, Laško, Krstna knjiga 1826–1859, str. 157.

¹¹² Prav tam, str. 190, 222.

¹¹³ Prav tam, str. 249.

⁹⁴ NŠAM, Laško, Mrliška knjiga, 1826–1855, str. 88.

⁹⁵ Prav tam, str. 88.

⁹⁶ NŠAM, Laško, Poročna knjiga, 1836–1854, str. 28.

⁹⁷ NŠAM, Laško, Krstna knjiga, 1826–1859, str. 143.

⁹⁸ Prav tam, str. 150.

⁹⁹ Prav tam, str. 184.

¹⁰⁰ NŠAM, Laško, Poročna knjiga, 1836–1854, str. 21.

¹⁰¹ ARS, AS 3000, 494 PT, 494PS, 030PS.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (= ARS):

AS 3000, Zbirka digitalnih kopij zemljiških katastrov
19. stoletja, Franciscejski kataster,
AS 3000/C030PS, AS 3000/C324PS, AS 3000/C030PT,
AS 3000/C324PT, AS 3000/C494PT, AS 3000/
C494PS, AS 3000/C494A01.

Nadškofjski arhiv Maribor (= NŠAM), Župnija Laško:
Krstna knjiga 1796–1825, Krstna knjiga za leta 1826–
1850, Poročna knjiga za leta 1785–1835, Poročna
knjiga 1836–1854, Mrliška knjiga 1785–1825,
Mrliška knjiga 1826–1855.

Literatura

Curk, Jože: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem.*
Maribor : Obzorja, 1991.

Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in
Notranjske od poznega srednjega veka do srede
18. stoletja* (doktorska disertacija). Ljubljana :
Univerza v Ljubljani, Filozofska Fakulteta,
Oddelek za zgodovino, 1999.

Hölder, Alfred: *Special Orts-Repertorien der in
Oesterreichen Reichsrathe vertretenen Königreiche
und Länder, K.K. Statistischen central Commision.*
Wien, 1883.

Hudales, Jože: *Od zibeli do groba.* Velenje : Kulturni
center Ivana Napotnika ; Ljubljana : Društvo za
preučevanje zgodovine, literature in antropologije,
1997.

Melik, Vasilij: Rast mestnega prebivalstva na
slovenskem pred prvo svetovno vojno. *Ekonomska
revija*, let. (1956), str. 507–524.

Pančur, Andrej: Celjani v krstnih knjigah od 1773
do 1857. *Iz zgodovine Celja 1780–1848, Odsevi
preteklosti*, zv. 1. Celje : Muzej novejšje zgodovine,
1996, str. 185–234.

Rybář, Miloš: Pregled zgodovine Laškega do 1941.
Laški zbornik 2002. Laško : Knjižnica, 2002,
str. 9–41.

Schmutz, Karel: *Historisch Topographisches Lexicon
von Steyermark.* I.–IV. Theil. Gratz, 1822–1823.

Sieder, Reihard: *Socialna zgodovina družine.*
Ljubljana : Studia humanitatis, 1996.

Straka, Manfred: *Verwaltungsgrenzen und
Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–
1850.* Graz : Historische Landeskommission für
Steiermark, 1978.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev.* Ljubljana :
Slovenska matica, 1996.

Zusammenfassung

DIE FAMILIE IN LAŠKO IN DER ZEIT DES
VORMÄRZ

Die Familie in Laško in der Zeit des Vormärz wird im Beitrag anhand des Materials dargestellt, das aus den kirchlichen Matrikeln der Pfarre Laško aus den Jahren 1814 bis 1848 gewonnen wurden. Laško war im Vormärz einer der größeren untersteirischen Märkte, war jedoch aufgrund der schlechten Verkehrsverbindungen wirtschaftlich schwach entwickelt. So überwogen im Markt kleine Gewerbetreibende, die daneben auch Landwirtschaft für den Eigenbedarf betrieben. Aufgrund seiner Kleinheit (545 Bewohner) war Laško nicht demographisch autark, deshalb stammte bei gleich 72 % aller Paare einer der Partner nicht aus Laško. Die Bräutigame, die Frauen aus Laško heirateten, waren Gewerbetreibende aus Nah und Fern; die Bräute stammten vor allem aus der näheren bäuerlichen Umgebung. Das junge Paar gründete nach der Heirat meist seinen eigenen Haushalt und lebte nicht bei den Eltern. Erst später, nach dem Tod der Eltern, übersiedelte die Familie zurück ins Geburtshaus des Bräutigams. Familien hatten im Durchschnitt fünf Kinder. Die Kinder wurden sofort nach der Geburt getauft, wobei große Sorgfalt auf die Auswahl der Taufpaten gelegt wurde, die einen gleichen oder höheren gesellschaftlichen Status hatten als die Eltern. Der Tod war in der Familie recht häufig, vor allem unter Kleinkindern, denn nur rund gut die Hälfte aller Kinder erreichte das Erwachsenenalter. Die durchschnittliche Lebenserwartung lag bei 50 Jahren; im Alter von 20 bis 30 Jahren übernahmen die Söhne die Position des Vaters in der Familie.

Schlagwörter: Familie, Vormärz, Laško/Tüffer.